

INGLIZ VA QORAQALPOQ TILLARIDA "GASTRONOMIK/KULINARIK" FRAZEOLOGIZMLARNING LINGVOMADANIY TAHLILI

Urazimov Bekpolat Jenisovich

Nukus 1-son ixtisoslashtirilgan maktab-internati ingliz tili o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22643308>

Qabul qilindi: 1-sentabr 2026-yil • Ma'qullandi: 6-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 7-sentabr 2026-yil

Annotatsiya: Mazkur tezisda ingliz va qoraqalpoq tillaridagi gastronomik (kulinarik) frazeologik birliklarning etnomadaniy va lingvokognitiv xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Har ikki xalqning oziq-ovqat madaniyati, turmush tarzi va milliy qadriyatlarining tilda metaforalashuvi semantik guruhlar asosida yoritilgan. Tadqiqot natijasida ingliz tilidagi gastronomik iboralar ko'proq nonvoychilik, sabzavotlar va universal oziq-ovqat mahsulotlariga tayanib ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni ifodalasa, qoraqalpoq tilidagi birliklar asosan chorvachilik, go'sht-sut mahsulotlari hamda mehmondo'stlik odob-axloq mezonlarini aks ettirishi ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: Lingvomadaniyatshunoslik, gastronomik frazeologiya, ingliz tili, qoraqalpoq tili, semantik tahlil, milliy taomlar, etnomadaniyat.

Kirish

Frazeologiya millatning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va madaniy kodlarini saqlovchi muhim til qatlamidir [1, 24-b.]. Oziq-ovqat va pazandachilik leksikasi asosida shakllangan gastronomik frazeologizmlar insonning jismoniy ehtiyojlarini ifodalashdan tashqari, uning xarakteri, his-tuyg'ulari, ijtimoiy maqomi va ma'naviy qarashlarini obrazli tarzda gavdalandiradi [2, 45-b.]. Ingliz va qoraqalpoq tillaridagi gastronomik iboralar ikki xil sivilizatsion va geografik muhit — orol madaniyati (anglo-sakson) hamda ko'chmanchi-chorvachilik an'analari (turkiy-qoraqalpoq) ta'sirida yuzaga kelgan etnomadaniy tafovutlarni qiyoslash imkonini beradi [3, 88-b.].

Metodologiya

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, komponent tahlili hamda lingvomadaniy tavsif metodlaridan foydalanildi. Tahlil materiali sifatida leksikografik manbalardan (Oxford Idioms Dictionary [4], J.Eshboyevning "Qoraqalpaq tilinin' frazeologiyaliq so'zligi" [5]) olingan 120 dan ortiq ingliz va qoraqalpoq gastronomik iboralarini tanlab olindi.

Natijalar

Qiyosiy tahlil ingliz va qoraqalpoq tillarida gastronomik obrazlarning quyidagi asosiy semantik guruhlariga bo'linishini ko'rsatdi:

Semantik guruh	Ingliz tilida dominant obrazlar	Qoraqalpoq tilida dominant obrazlar
Moddiy ta'minot va daromad	<i>bread, butter, bacon</i>	<i>nan, qatnama, as/ovqat</i>
Xarakter va xatti-harakat	<i>cool as a cucumber, bad egg</i>	<i>mayi shiqqan, suti buzaq</i>

Semantik guruh	Ingliz tilida dominant obrazlar	Qoraqalpoq tilida dominant obrazlar
Qiyin yoki noqulay holat	<i>in a pickle, in hot water</i>	<i>qozan qaynamaw, suwıq ash</i>
Qadriyat va mehmondo'stlik	<i>cup of tea, salt of the earth</i>	<i>duz-dami buyırıw, qolın maylaw</i>

Tahlil va muhokama

Ingliz lingvomadaniyatida non va cho'chqa go'shti daromad manbai ramzi hisoblanadi: *to bring home the bacon* (oilani boqish, pul topish), *bread and butter* (asosiy tirikchilik vositasi) [6, 112-b.]. Shuningdek, choy ichish marosimi insonning qiziqish va did mezonini ko'rsatadi: *not my cup of tea* (menga ma'qul emas). Sabzavotlar asosidagi iboralar esa psixologik holatni ifodalaydi: *cool as a cucumber* (sovuqqon, xotirjam) [7, 65-b.].

Qoraqalpoq tilida gastronomik frazeologiyani yadrosini non, sut va go'sht mahsulotlari tashkil etadi [8, 56-b.]. Xalq tafakkurida non va tuz muqaddaslik hamda vafodorlik timsoli sanaladi: *duz-dami buyırıw* (taqdiri qo'shilish, birga rizqlanish), *duzin aqlaw* (yaxshilikni qadrlash). Sut mahsulotlari esa insonning fe'l-atvori va nasl-nasabini ifodalashda qo'llaniladi: *awzınan aq suti ketpew* (tajribasiz, yosh), *suti taza* (halol, pokiza odam) [9, 78-b.]. Bundan tashqari, *qolın maylaw* (pora berish, minnatdorchilik bildirish) iborasida chorvachilik turmush tarzidagi yog' va go'shtning yuqori moddiy qadri o'z ifodasini topgan [10, 134-b.].

Xulosa

Ingliz va qoraqalpoq tillaridagi gastronomik frazeologizmlar har ikki xalqning turmush tarzi, moddiy madaniyati va qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog'liq. Ingliz tilida qishloq xo'jaligi, sabzavotlar va kundalik maishiy taomlar individual holat va iqtisodiy munosabatlarni tasvirlashga ko'proq xizmat qilsa, qoraqalpoq tilida chorvachilik mahsulotlari (sut, moy, go'sht) va non kollektiv munosabatlar, mehmondo'stlik hamda axloqiy mezonlarni ifodalashda yetakchi o'rin tutadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. — Moskva: Akademiya, 2001. — 208 s. (24-b.)
2. Teliya V.N. Russkaya frazeologiya: Semanticheskiy, pragmaticheskiy i lingvokulturologicheskiy aspekti. — Moskva: Shkola «Yaziki russkoy kulturi», 1996. — 288 s. (45-b.)
3. Berdimuratov E. Házirgi qaraqalpaq tili: Leksikologiya. — No'kis: Bilim, 1994. — 180 b. (88-b.)
4. Cowie A.P., Mackin R., McCaig I.R. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English (Vol. 2). — Oxford: Oxford University Press, 1993. — 685 p. (154-b.)
5. Eshboyev J. Qaraqalpaq tilinin' frazeologiyalıq so'zligi. — No'kis: Qaraqalpaqstan, 1985. — 224 b. (92-b.)
6. Seidl J., McMordie W. English Idioms and How to Use Them. — Oxford: Oxford University Press, 1988. — 288 p. (112-b.)
7. Fernando C. Idioms and Idiomaticity. — Oxford: Oxford University Press, 1996. — 240 p. (65-b.)
8. Yusupov O., Bekbosinov B. Qaraqalpaq tilinde gastronomik leksikanın' etnolingvistikalıq sipatı // Ilm ham jamiyat. — No'kis, 2021. — № 2. — B. 55-58. (56-b.)
9. Paxratdinov Q., Bekbergenov A. Qaraqalpaq tilinin' stilistikası. — No'kis: Qaraqalpaqstan, 1990. — 144 b. (78-b.)
10. O'razbayev A. Qaraqalpaq tilindegi somatik hám gastronomik frazeologizmler // Filologiya máseleleri. — Toshkent, 2019. — № 4. — B. 132-136. (134-b.)
11. Gibbs R.W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding. — Cambridge: Cambridge University Press, 1994. — 527 p. (142-b.)

12. Ayimbetov Q. Xalıq danalıg'ı: Qaraqalpaq xalıq awızeki dóretpeleri hám dástúrleri. — No'kis: Qaraqalpaqstan, 1988. — 296 b. (115-b.)